

Výročí, na něž by se rozhodně nemělo zapomenout

Jan Plesník

By united action, we should be able to accomplish more than organizations working individually in combating danger to bird-life.

The ICBP Declaration of Principles (1922)

Nic nenasvědčovalo, že by se 20. červen 1922 měl výrazně lišit od jiných londýnských dnů, kdy léto – aspoň astronomicky – klepe na dveře. Metropoli říše, která v té době ovládala čtvrtinu zemské souše a v které žilo 25 % obyvatelstva naší planety, občas skropil deštík, gentlemani v cylindrech a psích dečkách spěchali do kanceláří v City s nezbytnými deštníky v

rukou a rozlehlé doky v East Endu pracovaly naplno. Přesto ono úterý vešlo do dějin přinejmenším světové ochrany přírody. Tehdy totiž byla ustavena nejstarší dosud existující mezinárodní organizace zaměřená na péči o přírodní dědictví, Mezinárodní rada pro ochranu ptáků (*International Council for Bird Preservation, ICBP*), později přeměněná v BirdLife International.

Podle uznávaných odhadů se pozorování ptáků věnuje na naší planetě pravidelně asi 80 milionů zájemců. V Kanadě tráví lidé více času sledováním ptáků než zahradičením a ve Velké Británii se jedná o koníček č. 1. Počet osob pozorujících ptáky v blízkosti domova významně vzrostl v době proticovidových opatření. Foto Jan Plesník

Jednou ze skupin opeřenců, kterým věnovala Mezinárodní rada pro ochranu ptáků zvýšenou pozornost, se stali dropovití (*Otididae*). V roce 1983 vydala ICBP o těchto ptácích ceněnou monografii. Známy drop velký (*Otis tarda*) patří mezi celosvětově ohrožené druhy: je hodnocen jako zranitelný.

Foto Jan Plesník

BirdLife International sestavuje pro Mezinárodní unii ochrany přírody (IUCN) červené knihy, resp. červené seznamy globálně ohrožených taxonů, a pravidelně vydává podrobné zprávy o stavu, změnách a vývojových trendech avifauny ve světě a v Evropě. I přes repatriaci v několika zemích musí být nepřehlédnutelný ibis skalní (*Geronticus eremita*) klasifikován jako ohrožený.

Foto Jan Plesník

V poslední době vede BirdLife International celosvětovou kampaň za záchranu supů. Na mnoha místech došlo k dramatickému poklesu početnosti těchto mrchožroutů způsobenému mj. záměrným či neúmyslným trávením a na indickém subkontinentu také účinkem diclofenacu, preparátu užívaného mj. na léčení skotu. Sup hnědý (*Aegypius monachus*) bývá s rozpětím křídel až 285 cm považován za největšího dravce Evropy. Foto Jan Plesník

Nápadný tenkozobec opačný (*Recurvirostra avosetta*) vyhledává mělké stojaté vody, slaná jezera a otevřená bažiny zejména na evropském pobřeží a méně i ve vnitrozemí a také v širokém pásu sahajícím od Kaspického moře po Sachalin. Od 40. let 20. století zdobí logo britské Královské společnosti na ochranu ptáků (RSPB).

Foto Jan Plesník

Ochranu ptáků rozhýbala secesní ženská móda

V poledne 20. června 1922 se v domě tehdejšího ministra financí Spojeného království a současně poslance za skotský Glasgow sira Roberta Hornea sešlo jedenáct ctihodných mužů, aby se společně poradili, jak účinně spolupracovat v ochraně ptáků a jejich prostředí. V rušném velkoměstě nad Temží se totiž zastavil T. Gilbert Pearson, prezident amerického

Národního sdružení Audobonových společností, a této skutečnosti využili vedoucí představitelé organizací na ochranu ptáků z Velké Británie, Francie a Nizozemska k pracovní schůzce.

V době, kdy se nad šálky čaje rozběhla debata, jak společně pomoci opeřencům, v různých částech světa, již aktivně působili organizace zabývající se sledováním, výzkumem a ochranou avifauny. V roce 1883 byla v Indii založena Bom-

bajská přírodovědecká společnost, z níž se postupně vyvinula respektovaná celostátní instituce provozující jak výzkum, tak ochranu a propagaci ptactva. O šest let později byla v Manchesteru z iniciativy čtyř neúnavných anglických žen s pořádnou porcí odvahy ustavena Královská společnost na ochranu ptáků (*Royal Society for the Protection of Birds, RSPB*), jež se stala bez nadsázky jednou z nejvýznamnějších národních organizací na ochranu přírody ve světě. Vždyť v současnosti má více než

1,1 milionů členů, zaměstnává 2230 pracovníků, vlastní a spravuje 222 přírodních rezervací a ve finančním roce 2021/2022 vykazala příjem 157 milionů GBP (4,2 miliardy Kč, RSPB 2022).

V roce 1905 se Audobonovy společnosti z různých států USA vznikající od roku 1896 sloučily do již zmiňovaného celostátního Národního sdružení Audobonových společností (dnes Národní Audobonova společnost). Uvedené spolky na ochranu avifauny nesly jméno Johna Jamese Audobona, vynikajícího ornitologa a současně znamenitého malíře. Jeho díla dodnes nepřestávají udivovat vynikající pozorovací schopností autora, který si předsevzal, že zvětší všechny druhy ptáků žijících v té době v Severní Americe, a to mu ještě více než 200 kreseb sežrali v době nepřítomnosti potkání.

Už méně se ví, že motivem ke vzniku jak RSPB, tak Národního sdružení Audobonových společností a také další vlivné organizace, nizozemského Vogelbescherming Nederland, nebyla abstraktní romantická ochrana ptáků, ale snaha omezit masový lov opeřenců pro jejich žádané peří. Nepochybně zvýšení životní úrovně části obyvatelstva Evropy a USA vedlo k tomu, že se lidé začali cíleně starat o to, aby jejich šatník bezpodmínečně držel krok s módou. V bezstarostné belle époque, tedy v krásných časech v období 1890–1914, musela mít dáma, pokud se při korzování po bulváru v nedělním odpoledni chtěla vyhnout pohledům pobaveného pohrdání ostatních žen, na hlavě klobouk povinně zdobený peřím. Že nešlo o maličkost, dokládá víc než výmluvně fakt, že pouze během šesti měsíců roku 1911 prodaly jen čtyři obchodní firmy v Londýně 223 490 zabíjených ptáků. Vyhubení z tohoto důvodu hrozilo nejvíce známým novoguinejským rajkovitým (*Paradisaeidae*), ale obětí ženské módy se stala i volavka stříbřitá (*Egretta garzetta*) a potápka roháč (*Podiceps cristatus*). RSPB se v roce 1921 podařilo po třináctileté kampani přesvědčit parlament, aby přijal zákon zakazující dovážet do Velké Británie ptačí peří: nicméně uvedená právní norma nebyla nijak vymáhána (BLI 2023).

Od dobrovolníků k profesionální organizaci

Účastníci londýnské schůzky se rychle a jednomyslně shodli na tom, že žádoucím způsobem, jak omezit hromadné zabíjení ptáků pro peří a jak zabezpečit zmiňovaným obratlovcům alespoň částečně bezpečný tah, zůstává ustavení mezinárodní organizace řešící právě tyto otázky.

ICBP byla původně založena pod názvem Mezinárodní výbor pro ochranu ptáků (*International Committee for Bird Presevation*) a teprve později přejmenována na Radu, přičemž zkratka v angličtině naštěstí zůstala stejná.

Do čela nové organizace byl zvolen Pearson, jenž ji řídil až do roku 1938. V rekordně krátké době se podařilo ustavit národní sekce nejen ve výše zmiňovaných zemích, ale kupř. také v Itálii, Švýcarsku, Austrálii, Německu, Japonsku nebo v Jižní Africe. Ani Československo nebylo výjimkou. K ICBP se přiřadilo už v roce 1925 a má se za to, že právě tento krok představoval jeden z impulsů pro založení Československé ornitologické společnosti jen o rok později. Národní sekce pracující v celostátním měřítku a představující základní organizační jednotku ICBP tvořili obvykle zástupci státních i nevládních organizací zaměřených na výzkum a ochranu ptactva a jím osídleného prostředí a na získávání podpory široké veřejnosti i cílových skupin obyvatelstva stejně jako význační jednotlivci.

Dnes je obtížné uvěřit, že nejen činnost jednotlivých, často početných národních sekcí, ale

i londýnského sekretariátu zajišťovali dlouhou dobu pouze dobrovolníci. Teprve v roce 1978, kdy se na zasloužený odpočinek po 42 letech práce v sekretariátu odebrala Phyllis Barclay-Smithová, pro zarputilou a nebojácnou povahu přezdívaná Dračice, padlo rozhodnutí obsadit sekretariát profesionály. Prvním ředitelem na plný úvazek se stal uznávaný švýcarský biolog Christoph Imboden. Ještě téhož roku se prvních pět zaměstnanců sekretariátu ICBP přestěhovalo do britské Cambridge. Nešlo rozhodně o žádný přehnaný luxus: osm let pracovali nejdříve v odstaveném obytném přívěsu v rekultivované štěrkovně a teprve později ICBP získala ve známém univerzitním městě vhodnější sídlo (Collar 1991).

Činnost vskutku mnohostranná

ICBP se zpočátku soustředila na vyhlásování chráněných území a odpovídající péči o ně, a to v oblastech, kde jich je nejvíce potřeba, a na výzkum ohrožených taxonů, hlavně endemitů. Snahou se starat také o zimoviště, místa zastávek a „hrdla láhve“, tedy zúžení tahových cest migrujících opeřenců, do značné míry předběhla

Zvláštní program BirdLife International zahájený v roce 2008 pomohl odvrátit vyhubení nebo vyhynutí více než 480 ptačích druhů. Poslední původní populace špačků přibuzné majny Rotschildovy (*Leucopsar rothschildi*) přežívá v malém počtu v národním parku na západě indonéského ostrova Bali: v lidské péči je chováno desetkrát více jedinců.

Foto Jan Plesník

dobu. Snad ještě více uvedené tvrzení platí pro v roce 1930 (!) zahájenou kampaň upozorňující na dopady znečištění světového oceánu ropou na mořské ptáky. Nedoceněnou zůstává i osvěta ICBP o účincích pesticidů I. a II. generace, jako bylo DDT. Navíc organizace zdůrazňovala etické a estetické aspekty ochrany volně žijících ptáků už v době, kdy bylo hnutí na zajištění dobrých životních podmínek zvířat (*animal welfare*) v lepším případě v plenkách.

ICBP budiž také přičteno k dobru, že se nesnažila za každou cenu udržet monopol první od samého počátku mezinárodní ochranné organizace, spíše naopak. Tři roky po skončení 2. světové války pomohla Rada na svět IUCN, založené pod názvem Mezinárodní unie ochrany přírody a přírodních zdrojů, jež se rozrostla v celosvětově nejvýznamnější mezinárodní nevládní ochrannou organizaci. V roce 1954 ustavila část členů britské sekce ICBP Mezinárodní úřad pro výzkum vodních ptáků a mokřadů (*International Waterfowl and Wetlands Research Bureau, IWRB*), od roku 1996 působící jako *Wetlands International*. Stejná parta obětavých nadšenců stála o sedm let později u zrodu dalšího veledůležitého hráče v globální péči o biodiverzitu – Světového fondu na ochranu přírody (*WWF International*). V současnosti počtem členů největší soukromá (jejím členem se může stát jednotlivec) ochranná organizace na světě přitom vznikla jako nadace shromažďující finanční prostředky na ochranu flóry a fauny, mj. právě pro IUCN a ICBP, a teprve později se zcela osamostatnila.

A ještě jednu nespornou zásluhu ICBP nesmíme opomenout. Myšlenku sjednat normu mezinárodního práva zaměřenou na ochranu a udržitelné využívání mokřadů formulovali v roce 1962 na mezinárodní konferenci představitelé ICBP, IUCN a IWRB. Po devíti letech si mohli říci, že uvedený záměr dostal konkrétní podobu: byla uzavřena Úmluva o mokřadech majících mezinárodní význam, především jako biotopy vodního ptactva, podle místa sjednání označovaná jako Ramsarská konvence. Podpora ochrany ptáků širokou veřejností v jednotlivých zemích i na mezinárodním fóru právě ICBP vyústila v roce 1979 v přijetí směrnice č. 79/409/EHS o ochraně volně žijících ptáků (po novelizaci č. 2009/147/ES), jedné z prvních právních norem na ochranu životního prostředí tehdejšího Evropského společenství (King 1986, Plesník 2002, BLI *l.c.*).

Z ICBP se stává BirdLife International

V roce 1985 Imboden vystoupil s myšlenkou radikálně změnit organizační strukturu Mezinárodní rady pro ochranu ptáků. Neměly by ji již tvořit národní sekce, ale partnerem by se měla stát v určité zemi jediná, obvykle nejvýznamnější nevládní organizace cílící na výzkum a ochranu ptáků. Uvedený model byl nakonec přijat, takže se ICBP v březnu 1993 přeměnila v *BirdLife International*, jednu z nejvýznamnějších mezinárodních organizací zabývajících se péčí o biodiverzitu vůbec.

A jaká je současnost? *BirdLife International* dnes sdružuje 119 partnerů působících na všech lidmi trvale obydlených světadílech. Činnosti partnerských organizací napomáhá více než 7000 zaměstnanců a podporuje ji na 18 milionů osob. Sdružení jako celek pečuje v různých částech světa o přibližně 2000 ploch důležitých pro zachování biologické rozmanitosti (Klvaňová & Hošková 2022, BLI *l.c.*).

V roce 1985 ICBP rozběhla program Významná ptačí území (*Important Bird Areas, IBA*): uvedené plochy jsou určovány na základě vědecky podložených kritérií a v současnosti se jich na naší planetě nachází přibližně 13 600. Pro členské státy EU je podstatné, že podle rozhodnutí tehdejšího Evropského soudního dvora (dnes Soudního dvora Evropské unie) představují IBA neopominutelný podklad pro vymezení ploch, v zákoně č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny označovaných jako ptačí oblasti a podle výše uvedené směrnice o ptácích spoluvytvářejících známou soustavu chráněných území EU Natura 2000 (Stejskal 2006, Stejskal & Zicha 2011). Česká republika v uvedené prestižní iniciativě otiskla významnou stopu – viz rámeček.

Skutečnost, že se partnerem BLI v ČR v roce 1998 stala Česká společnost ornitologická, nevládní organizace moderního střihu, je jistě známá nejen jejím členům. O tom ale až někdy přístě. ■

Založení ICBP inicioval americký ornitolog, ochránce přírody a činovník T. Gilbert Pearson, který organizaci v letech 1922 – 1938 řídil jako prezident. Foto archiv autora

Myslet jako Hora

Předseda československé sekce ICBP Zdeněk Veselovský do ní Jana Horu přivedl na podzim roku 1987, kdy příprava návrhu významných ptačích území (IBA) v Československu nabrala výrazné zpoždění. Hora se do úkolu zakousl s vervou, zapřítelostil a pracovitostí sobě vlastní a přičinil se o zmrtných-vstání nejen notně skomírajícího projektu, ale činnosti celé sekce. Do roku 1992 se podařilo na území dnešní ČR určit celkem 18 IBA. Navíc přišel s myšlenkou, že by se o jednotlivá ptačí území měly starat patronátní skupiny, tvořené jak pracovníky státní ochrany přírody, tak dalšími zájemci. Žádný div, že IBA v naší republice bývají v mezinárodním měřítku považována za přímo modelová.

Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, která garantovala přípravu odborných podkladů pro vytvoření soustavy Natura 2000, proto požádala o identifikaci ptačích oblastí Českou společnost ornitologickou, která jich v říjnu 2002 navrhla celkem 41 (Hora *et al.* 2002, Plesník 2014).